

УДК 378.1:167/168.001

КОГНІТИВНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Олександра РУБАНЕЦЬ

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії

Національного технічного університету
України «Київський політехнічний інститут»

© Рубанець О., 2016

Ключові слова: інноваційна культура, когнітивні процеси, візіонерство.

У статті розглядаються когнітивні засади формування інноваційної культури у вищій школі. Інноваційна культура розкривається як спосіб реалізації інноваційної діяльності науковців вищого закладу. Обґрунтовано значення когнітивних засад інноваційної культури для формування сприятливого для нововведень інноваційного клімату. Досліджені спрямовані на інновації когнітивні процеси. Виявлена когнітивна сутність візіонерства. Обґрунтовано значення спрямованості когнітивних процесів на дослідження майбутнього. Показано значення цілісності когнітивної активності як складової трансформаційних процесів та модернізації вищої школи. Розкриваються постнекласичні засади реалізації когнітивної складової інноваційної культури вищої школи.

Постановка проблеми та її актуальність. Дослідження інноваційної культури як способу реалізації інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі є важливою проблемою, вирішення якої сприятиме модернізації вищої школи. Інноваційна культура як спосіб реалізації інноваційної діяльності є переведенням знаннєвого, дослідницького, методологічного потенціалу наукових досліджень вищої школи на суб'єктний рівень інноваційних процесів, спрямованих на модернізацію системи навчання та виховання.

Метою статті є виявлення когнітивних засад інноваційної культури та розкриття їх значення для підвищення ефективності інноваційних процесів. Досягнення мети передбачає розв'язання низки завдань, а саме:

- розкриття структури когнітивних складових інноваційних процесів;
- з'ясування значення когнітивних засад для формування інноваційної культури;
- виявлення ролі когнітивного підґрунтя у встановленні суб'єктного виміру когнітивних процесів.

Аналіз наукових праць, присвячених розв'язанню проблеми. Теоретичним підґрунтям є розробка методологічних засад розвитку інноваційної освіти (В. Кре-

мень); розробки когнітивного аналізу розвитку людини (В. Бех); зростання ролі вищої освіти в освітніх та суспільних трансформаціях (В. Андрущенко, В. Бех); фундаменталізації освіти та науки (І. Доброзрава); перетворення вищої освіти на нелінійне мережеве соціокультурне середовище в контексті суспільної стратегії перетворення суспільства знання на суспільство освіти (Н. Кочубей).

Дослідження спирається на розробку освітніх інновацій в контексті сучасних наукових досліджень (О. Колеснік); інноваційність як принцип діяльності вищої школи (Г. Хоружий); парадигмальне знання інноваційної діяльності (Н. Шуст); інноваційної діяльності як методу розвитку інтелекту молоді (М. Вачевський); інноваційної діяльності як умови формування інноваційної культури (А. Вірковський); розвитку інноваційної діяльності педагога в контексті мовної когніції.

Виклад основного матеріалу. Уведення у розгляд інноваційної культури сприяє переведенню дослідження інноваційних процесів на рівень суб'єктності. Здійснення інноваційних процесів у вищому навчальному закладі є необхідною передумовою впровадження інновацій у систему навчання та виховання. Систематичне проведення наукових досліджень у вищих навчальних закладах підвищує науково-дослідницький ті інноваційний потенціал вищої школи. Формування інноваційної культури створює необхідний ланцюг у зв'язку наукової теорії та педагогічної практики. Крім того, наукові дослідження виявляють потенціал і спрямованість освітніх трансформацій, їх зв'язок із суспільними трансформаціями та модернізацією суспільства. Переведення інноваційної діяльності з рівня суб'єкт-об'єктної взаємодії на рівень інноваційної культури є необхідною тенденцією сучасних процесів модернізації вищої школи. Становлення інноваційної культури піднімає на якісно новий рівень розвиток особистості та спрямовує її науково-дослідницьку діяльність на вирішення стратегічних та оперативних завдань розвитку вищої школи.

Когнітивними засадами інноваційної культури є знаннєві, методологічні й дослідницькі компетенції. Знаннєві компетенції пов'язані з формуванням знаннєвих основ інноваційної діяльності. Розвиток наукових досліджень вищої школи спрямований на видобуток нового знання з освіти, педагогіки, дидактики новітніх педагогічних систем, синтезу педагогічних та інформаційних технологій, на виявлення перспектив і тенденцій сучасних трансформацій освітніх систем у глобалізаційному вимірі.

На відміну від знаннєвих компетенцій магістрів знаннєві компетенції науковців-дослідників вищої школи спираються на знаннєві інновації, які продукують науковці у своїй дослідницькій діяльності. Знаннєві компетенції магістрів обмежені рамками предметної структури існуючої системи наукового знання. Так, визначення знаннєвих компетенцій для магістрів у рамках Болонського процесу, зокрема проекту *Tuning*, для різних сфер наукової підготовки (фізиків, істориків та ін.) передбачає визначення рівня умінь стосовно кожної теорії, що входить у систему фахової підготовки, якими має володіти той, хто навчається.

Орієнтованість знаннєвих компетенцій наукових дослідників та викладачів вищої школи на розробку знаннєвих новацій передбачає розвиток рівня суб'єктності й переведення його на рівень прагматичності. Важливою когнітивною складовою при реалізації знаннєвих компетенцій стають когнітивні структури та когнітивні процеси. Сприйняття, мислення, мова розглядаються як когнітивні структури [5, с. 12]. Йдеться також про когнітивні здатності, в тому числі й «до мови та вербального розуміння, до тісно пов'язаного з мовою знаково-символічного мислення, що базуються на сумісній роботі багатьох нейронних систем мозку й кооперації великого числа когнітивних структур» [9, с. 117]. В інших підходах зазначається, що «поняття когнітивних структур можна визначити так: це ті сталі інтелектуальні утворення, які знаходять своє виявлення у ментальних процесах та роблять можливою по-

дію знання, тобто дозволяють нам мати знання (або внутрішню впевненість у тому, що ми їх маємо)» [10, с. 6].

Тоді як на перше місце серед когнітивних складових знанневих компетенцій магістрів висуваються когнітивні пізнавальні здатності, зокрема розвиток різних видів мислення та запам'ятовування. Ці когнітивні складові визначають спрямованість знанневих компетенцій магістрів на оволодіння знанням і визначення різного рівня його застосування.

Орієнтованість знанневих компетенцій науковців-дослідників та педагогів вищої школи на перетворення знанневих новацій (нових концепцій та ідей) на основу трансформаційних освітніх процесів виявляє прагматичність інноваційної культури. Знаннєві компетенції набувають при цьому не гносеологічну (спрямовану на пізнання об'єкта), а прагматичну спрямованість. При цьому відбуваються зміни в когнітивних засадах інноваційної культури. У знанневих репрезентаціях починає переважати інтенціональність. Репрезентації як абстрактні теоретичні схеми чи семантичні одиниці, що визначають формат зберігання інформації, перетворюються на репрезентації, в яких важливою стає мета суб'єктно-перетворюючої діяльності. Відбувається формування системи ментальних репрезентацій, які формують новаторські підходи до оновлення вищої школи, насамперед її системи навчання та виховання.

Відокремленість наукових досліджень від практики освітнянських процесів формує установку на пантеоретизм і споглядальність. Не пов'язані з сучасними освітніми практиками та освітніми й суспільними трансформаціями наукові дослідження стають підґрунтям формування суто теоретичного образу вищої освіти як мозаїчного об'єкта.

Важливою когнітивною складовою інноваційної культури сучасної вищої школи є здатність до виявлення перспективних тенденцій, концепцій ідей і моделей розвитку вищої освіти. Формування інноваційної культури спрямовує на виявлення шля-

хів модернізації та підвищення ефективності вітчизняної освіти. Когнітивною складовою, що визначає інтегральну спрямованість інноваційної культури на модернізацію, стає розвиток візіонерства. Візіонерство ґрунтується на формуванні *Vision* як когнітивної здатності у теперішньому виявляти зародки майбутнього та формувати перспективу переходу до завтрашнього стану. В цих та інших переходах когнітивне постає не тільки як джерело активності, а й самоактивність, пов'язана з людиною та її пізнавальними здатностями. Візіонерство поєднує в собі конструктивізм і репрезентативізм.

Постнекласичною засадою конструктивізму є цілісність когнітивного сприйняття майбутнього, виявлення нелінійності шляхів перетворення сучасного стану на майбутнє. Цілісність виявляє концептуальну єдність, системність і завершеність конструктивних дій. Конструктивізм розкриває когнітивну здатність на перетворення репрезентації. В репрезентації розглядається біполь репрезентатор-репрезентант. «У випадку репрезентатора до розгляду залучається тільки його властивість репрезентувати деяку конкретну роль репрезентанта. При цьому механізм репрезентації є прозорим» [12, с. 131]. Сутністю біполю репрезентатор-репрезентант є монадна термінальна дія репрезентації [12, с. 131]. У випадку візіонерства йдеться про об'єкт, цілісність якого виникає внаслідок репрезентації як конструктивної дії.

Репрезентації перестають бути простим заміщенням об'єкта, що існує, репрезентатором, у тому числі знанням, моделлю чи теорією. Конструктивність та цілісність репрезентації у візіонерстві розкриває неіснуюче – об'єкт, якого ще немає, як складову цілісного візуального образу, який набуває рис аподиктичності – необхідності й загальності. Візіонерство при цьому відрізняється від внутрішніх репрезентацій, які є суб'єктивними представленнями майбутнього. Внутрішні репрезентації в нейролінгвістичному програмуванні розкривають спрямованість перспективного розвитку системи на усвідомлення самої себе.

Вони є суб'єктивними, візуальними та чуттєвими. Однак «ментальна репрезентація не є термін, який описує зміст психічного відображення» [11, с. 28].

Натомість візіонерство виявляє пласт майбутнього в існуючому та з'ясує необхідний перехід до майбутнього як вияв самоорганізації системи та її самовдосконалення. Розкриття візіонерства як когнітивної складової інноваційної культури переводить системний зріз дослідження переходу з теперішнього стану системи до майбутнього, з рівня причинності до рівня цілісності.

Постнекласичними засадами розвитку візіонерства на рівні причинності є розробка телеологічної причинності, кондиціональної причинності й циклічної причинності. Телеологічна причинність розкриває перехід від теперішнього до майбутнього у вигляді причини як ідеального образу мети. Кондиціональна причинність розкриває взаємозв'язок трансформації, що відбувається в системі, з трансформаціями середовища. Циклічна причинність виявляє замкненість, так звану наявність циклів, у причинно-наслідкових зв'язках.

Візіонерство, поєднуючи цілісність, конструктивізм і репрезентативізм, створює системне передбачення майбутнього стану вищої освіти як досягнення мети інноваційних процесів, спрямованих на освітні трансформації та модернізацію вищої школи.

Пов'язаний з когнітивною здатністю до створення нових репрезентацій майбутнього, конструктивізм візіонерства полягає у формуванні нових концепцій розвитку вищої школи. Репрезентації як абстрактні теоретичні конструкції у візіонерстві перетворюються на когнітивні схеми, що визначають нові цілі та нові зразки діяльності. Концептуалізація, поєднуючись у візіонерстві з візуалізацією майбутнього, надає образу майбутнього форму мети. Концептуалізація, поєднана з конструктивністю, дає змогу створювати карту руху до мети.

Висновки. Сучасне візіонерство є складовою управлінської діяльності. Найбільшого розвитку воно набуло у стратегічному менеджменті. Однак корпоративні рамки ві-

зіонерства обмежені визначенням місії та стратегії певного організаційного чи корпоративного утворення, що існує у фіксованому, насамперед ринковому, середовищі.

Візіонерство як складова інноваційної культури вищої школи виявляє майбутнє вищої освіти не тільки як інституту соціалізації та людинотворення, а й як інституту, який своїм розвитком та визначенням спрямованості цього розвитку істотно впливає на модернізацію суспільства. У суспільстві, що трансформується та переживає складні системні модифікації, значення вищої освіти як інституту суспільної модернізації значно зростає. У своїх освітніх трансформаціях вища освіта стикається як із зовнішніми глобальними середовищами та системами, так і з викликами, які зумовлюють необхідність її внутрішніх трансформацій. Серед глобальних середовищ чільне місце посідають світовий освітнянський і європейський науково-освітній простори. В інноваційному оновленні вищої школи необхідно засвоїти досвід трансформацій та реформ, що відбулися в інших країнах. Не можна повторювати той досвід, який призводив до втрат у розвитку вищої школи та її впливу на суспільство. Світова суспільна стратегія розвитку – формування інформаційного суспільства та перетворення його на суспільство знання – підвищує значення інноваційного потенціалу вищої школи. Це створює новий виклик, який полягає в переході від хаотичних, некерованих інноваційних процесів у вищій школі до становлення інноваційної культури, яка підніме на якісно новий рівень наукові дослідження і трансформаційні процеси в цілому.

Нелінійність, непрогнозованість робить значення цілісності та її впливу на процеси оновлення нагальною необхідністю. Інноваційна культура вищої школи в умовах сучасної постнекласики стає способом реалізації людиновимірності інноваційних процесів. Перехід інноваційних процесів з рівня об'єктивної даності до рівня інноваційної культури створює запит на оволодіння когнітивними процесами та когнітивними

пізнавальними здатностями, які формують ідентичність у процесах її саморозвитку та у процесах взаємодії із середовищем. Когнітивна складова інноваційної культури вищої школи є основою становлення того типу когнітивного, який визначає глибинні інтенції та самомодифікацію вищої шко-

ли як цілісності. Становлення візіонерства як складової інноваційної культури вищої школи виявляє трансформуючий вплив вищої школи на різні типи макро- та глобальних середовищ, перетворюючи її на області ідентифікації, в яких вища школа реалізує свою місію, функції та мету.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бех В. П.** Человек и Вселенная: когнитивный анализ : монография / В. П. Бех. – 2-е изд. доп. – Запорожье : Просвита, 2000. – 148 с.
2. **Вачевський М. В.** Інноваційна діяльність та її роль в системі навчального процесу як метод розвитку інтелекту молоді / М. В. Вачевський // Соц.-екон. пробл. сучасн. періоду України. – 2008. – Вип. 2. – С. 395–403.
3. **Вірковський А. П.** Інноваційна діяльність педагога і студента як умова формування інноваційної культури [Електронний ресурс] / А. П. Вірковський // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2005. – № 24. – С. 49–51. – Режим доступу : / ricles/2005/
4. **Колеснік О. О.** Освітні інновації в контексті сучасних наукових досліджень / О. О. Колеснік // Наука і освіта. – 2011. – № 7. – С. 54–57.
5. **Конверский А. Е.** Теория и ее обоснование / А. Е. Конверский. – К., 2000. – 179 с.
6. **Кочубей Н. В.** Синергетические концепты в нелинейных контекстах / Н. В. Кочубей. – Palmarium Academic Publishing, 2013. – 260 с.
7. **Кремень В.** Інноваційність і освіта / В. Кремень // Рідна шк. – 2012. – № 4/5. – С. 7–12.
8. **Кремень В. Г.** Методологічно і науково забезпечувати розвиток інноваційної освіти : доповідь про діяльність НАПН України у 2012 р. та завдання на 2013 р. / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2013. – № 2. – С. 5–13.
9. **Меркулов И. П.** Когнитивные способности / И. П. Меркулов. – М. : ИФРАН, 2005. – 182 с.
10. **Петрушенко В.** Онтологія знання: поняття та різновиди когнітивних структур / В. Петрушенко // Філософська думка. – 2002. – № 6. – С. 6–18.
11. **Ребеко Т. А.** Ментальная репрезентация как формат хранения информации / Т. А. Ребеко // Ментальная репрезентация: динамика и структура. – М., 1998. – С. 25–54.
12. **Редько І. В.** Процесологічні середовища системного аналізу / І. В. Редько // Системні дослідження та інформаційні технології. – 2004. – № 4. – С. 124–140.
13. Філософські засади трансформації вищої освіти в Україні на початку ХХІ століття / авт. кол. : В. Андрущенко (керівник), Л. Горбунова, Л. Зязюн [та ін.] ; ред. кол. : В. Кремень, В. Андрущенко [та ін.] ; АПН України, Інститут вищої освіти. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 350 с.
14. **Хоружий Г.** Інноваційність як принцип діяльності вищої школи / Г. Хоружий // Вища шк. – 2010. – № 11. – С. 14–25.
15. **Шуст Н. Б.** Парадигмальне знання інноваційної діяльності / Н. Б. Шуст // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Соціол. дослідж. сучас. сусп-ва: методологія, теорія, методи. – 2000. – № 462. – С. 98–104.

REFERENCES

1. **Bekh V. P.** Man and Universe: cognitive analysis. – Monohrafiya. – 2nd ed, ext. – Zaporozhie : Prosvita, 2000. – 148 p.
2. **Vachevskiy M. V.** Innovative activity and its role in the educational process as a method of Youth's intelligence development / M. V. Vachevskiy // Social-econ. probl. suchasn. periodu Ukrainy. – 2008. – Vol. 2. – P. 395–403.
3. **Virkovskiy A. P.** Innovative activity of the teacher and the student as a condition of formation of innovative culture [electronic resource] / A. P. Virkovskiy // Visn. Zhytomyr. derzh. un-tu. im. Franka. – 2005. – № 24. – P. 49–51. – Access mode: / articles / 2005 /
4. **Kolesnik O. O.** Educational innovation in the context of contemporary research / O. O. Kolesnik // Nauka i osvita. – 2011. – № 7. – P. 54–57.
5. **Konversky A. E.** Theory and its substantiation. – K., 2000. – 179 p.
6. **Kochubey N. V.** Synergetic concepts in a non-linear contexts. – Palmarium Academic Publishing, 2013. – 260 p.
7. **Kremen V.** Innovation and education / V. Kremen // Ridna shk. – 2012. – № 4/5. – P. 7–12.
8. **Kremen V. H.** To ensure and develop methodological and scientific development of innovative education: report on the activities of NAPS Ukraine in 2012 and tasks for 2013 / V.H. Kremen // Pedagogika i Psychologija. – 2013. – № 2. – P. 5–13.
9. **Merkulov I. P.** Cognitive abilities. – M. : IFRAN, 2005. – 182 p.
10. **Petrushenko C.** Knowledge ontology: concepts and types of cognitive structures // Filosofshka dumka. – 2002. – № 6. – P. 6–18.
11. **Rebeko T. A.** Mental representation as information storage // Mental representation: dynamics and structure. – M., 1998. – P. 25–54.
12. **Redko I. V.** Environments of system analysis processes / I. V. Redko // Systemni doslidzhennia i informatsiini tehnolohii. – 2004. – № 4. – P. 124–140.
13. The philosophical foundations of transformation of higher education in Ukraine in the early XXI century / bus. count.: V. Andruschenko (leader), L. Gorbunova, L. Zyazyun [et al.]; Ed. col.: V. Kremen, V. Andrushchenko [et al.]; Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Higher Education. – K.; Pedagogichna dumka, 2007. – 350 p.
14. **Khoruzhy G.** Innovation as a principle of higher school activity/ A. G. Khoruzhy. Vyshcha shk. – 2010. – № 11. – P. 14–25.
15. **Shust N. B.** The paradigms knowledge of activity / N. B. Shust // Visn. Hark. nats. un-tu im. V. N. Karazina. Sociol. dozl. suchasn. susp-va: metodolohiia, teoriia, metody. – 2000. – № 462. – S. 98–104.